

ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІТ-ПРАВА

УДК 347.77(336.743:004.4)(477)

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i44.455>

Некіт Катерина Георгіївна,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3540-350X>

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ (КРИПТОВАЛЮТ) В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. В Україні правовий статус криптовалюти станом на початок 2022 року залишається невизначеним. На момент появи криптовалют в Україні, як і у багатьох інших країнах, фінансові регулятори ставилися до неї з обережністю. Було зроблено заяву, що складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ні грошовими коштами, ні валютою, ні платіжним засобом іншої країни, ні валютними цінностями, електронними грошима, цінними паперами, ні грошовим сурогатом [1]. Тривалий час в Україні не робилося спроб врегулювати відносини, що виникали з приводу криптовалют, однак у 2016–2017 роках виявилось, що Україна увійшла у топ-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin, що актуалізувало питання про необхідність законодавчого врегулювання відносин, пов'язаних із обігом криптовалют [2]. За даними на 2020 рік Україна взагалі посідала перше місце за кількістю користувачів, які вкладають, зберігають та обмінюють кошти на криптовалюту [3]. Вірогідно, така тенденція була обумовлена пандемією, а також кризою та економічною нестабільністю, що її супроводжують.

За таких обставин очевидно, що для України, чи не більше, ніж для інших країн світу, все більшої актуальності набуває проблема правового регулювання обігу криптовалют. Позитивним є те, що в Україні вже досить тривалий час ведеться робота над розробкою законодавчих підходів до правового регулювання відносин, що виникають з приводу криптовалют. Однак остаточна крапка в цьому питанні ще не поставлена.

Стан дослідження проблеми. Криптовалюти вже досить тривалий час привертають увагу як простих громадян, так і, звичайно, дослідників,

оскільки очевидно є як висока економічна цінність цього активу, так і проблематика, що виникає у відносинах, які щодо нього складаються. Серед дослідників правових та економічних аспектів криптовалют слід згадати таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як В.Л. Скрипник, Р.А. Майданник, А.С. Овчаренко, В. Усоський, О. Шаров та ін. Низка питань зі сфери правового регулювання обігу криптовалют підіймалась нами раніше у наукових публікаціях [4–6], однак відтоді підходи до правового регулювання відносин, що виникають з приводу криптовалют, вже неодноразово змінювались, а тому знову потребують висвітлення.

Метою статті є дослідження змін у підходах до визначення поняття та правової природи криптовалют в Україні й аналіз сучасного стану правового регулювання обігу криптовалют (які наразі вводяться у цивільний обіг як категорія віртуальних активів).

Виклад основного матеріалу. Спроби ввести криптовалюту у правове поле в Україні тривають з 2017 року, коли практично одночасно були запропоновані відразу три законопроекти, спрямовані на визначення та легалізацію криптовалют. Це були Проекти Закону «Про обіг криптовалют в Україні» № 7183 від 6 жовтня 2017 р. [7], Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» № 7183-1 від 10 жовтня 2017 р. [8], Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 від 30 жовтня 2017 р. [9]. Спроба врегулювати оподаткування операцій з криптовалютами була повторена у 2019 році із запропонуванням Проекту Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів Укра-

гію, спрямовану на розрізнення цих двох понять. Тому слушним є відхід від використання лише терміну криптовалюта при визначенні напрямів правового регулювання відносин щодо цифрових фінансових активів. Зокрема, у Проекті Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 від 30.10.2017 р. був використаний термін «віртуальний актив», під яким пропонувалося розуміти особливий вид майна, який є цінністю у цифровій формі, яка створюється, обліковується та відчувається електронно. До віртуальних активів пропонувалося віднести криптоактиви, токен-активи та інші віртуальні активи. Однак докорінно невірною була здійснена в цьому законопроекті спроба визначення як криптоактиву, так і токен-активу через поняття токена. Оскільки в такому разі знову ж таки відбувається змішування понять криптовалюти та токена.

У вересні 2021 року було прийнято у другому читанні Проект Закону України «Про віртуальні активи», який все ще доопрацьовується. На відміну від попередніх законопроектів, тут вже взагалі не використовується термін «криптовалюта», натомість, запропоновано нове поняття – «віртуальний актив». У тексті законопроекту, прийнятому у першому читанні, під віртуальним активом пропонувалося розуміти «сукупність даних в електронній формі, яка має вартість та існує в системі обігу віртуальних активів». До другого читання поняття віртуального активу було змінено, під ним запропоновано розуміти «нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі» [11]. З наведеного визначення досить складно зрозуміти, якою, на думку законотворця, має бути правова природа віртуального активу. Така невизначеність обумовлена тим, що, з одного боку, віртуальний актив називають нематеріальним благом, з іншого, у ст. 6 вказаного законопроекту чітко визначено, що віртуальний актив є об'єктом права власності. Тут також визначається зміст права власності на віртуальний актив крізь призму тріади правоможностей власника, а саме, передбачена можливість власника віртуального активу володіти віртуальним активом та його ключем, користуватися та розпоряджатися ним на власний розсуд за умови, що це не суперечить закону. При цьому автори законопроекту відсилають до положень ЦК України, які визначають особливості обігу нематеріальних благ. Главою 15 ЦК України закріплені такі види нематеріальних благ, як результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, осо-

бисті немайнові блага. Очевидно, що віртуальні активи не можуть розглядатись як особисті немайнові блага, хоча б тому, що мають майновий характер. Однак такий підхід викликає питання, все ж таки автори законопроекту пропонують вважати віртуальні активи об'єктом права інтелектуальної власності, різновидом інформації чи можливо особливим нематеріальним благом, яке не охоплюється наведеними категоріями, що також є можливим, оскільки перелік об'єктів, поданий у ст. 177 ЦК України є невичерпним та передбачає можливість існування «інших нематеріальних благ».

Також не зовсім зрозумілим є запропонований підхід щодо класифікації віртуальних активів. Так, у законопроекті зазначається, що віртуальний актив може бути як самостійним об'єктом цивільного обороту, так і посвідчувати майнові або немайнові права, зокрема, права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Пропонується також розрізняти так звані забезпечені та незабезпечені віртуальні активи. Якщо перші є віртуальними активами, які посвідчують майнові або немайнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав, то другі припускаються такими, що не посвідчують жодних майнових або немайнових прав. На перший погляд, поняття незабезпечених віртуальних активів використовується для позначення криптовалют, а забезпечених віртуальних активів – для позначення токенів. Крім того, передбачається існування також фінансових віртуальних активів, якими є віртуальні активи, забезпечені правами власників пайових, боргових, іпотечних, деривативних цінних паперів, деривативних фінансових інструментів, інструментів грошового ринку. Очевидно, тут маються на увазі токени, відомі світовій практиці як security-токени, що по своїй правовій природі аналогічні цінним паперам. Разом із тим, зустрічаються твердження, що поняттям незабезпечених віртуальних активів будуть охоплюватись також активи, що існують у мережевих комп'ютерних іграх, бонуси мереж заправних станцій, продуктових магазинів тощо [18]. Складно судити, наскільки це відповідає дійсності, оскільки відсутні офіційні коментарі щодо сутності використовуваних у законопроекті термінів, однак дійсно, на перший погляд, поняттям віртуальні активи можуть охоплюватись усі різновиди так званого віртуального майна, що говорить про невдалість використання цього терміну для правового регулювання відносин, що стосуються криптовалют і токенів.

Слід зазначити, що у законодавстві України закріплене легальне визначення поняття «вірту-

альні активи». Воно міститься у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06 грудня 2019 р. [19], відповідно до якого віртуальний актив є цифровим вираженням вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати, і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей. Фактично, наведене визначення повністю дублює визначення, запропоноване у Рекомендаціях Робочої групи з фінансових дій (FATF), що є незалежним міжурядовим органом, який розробляє та просуває політику захисту світової фінансової системи від відмивання грошей, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Рекомендації FATF визнані глобальним стандартом протидії відмиванню грошей (AML) та фінансуванню тероризму (CFT) [20].

Очевидно, що наведене визначення віртуальних активів було впроваджено у національне законодавство виключно з метою протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванню тероризму. Однак воно є не зовсім прийнятним і зрозумілим для потреб цивільного обігу, оскільки викликає складнощі трактування поняття «цифрове вираження вартості». У Законі України «Про віртуальні активи» було закріплено вже існуючий у національному законодавстві термін «віртуальні активи», та зроблена спроба пристосувати його до потреб оподаткування та цивільного обігу. Складається ситуація, коли одне й те саме поняття має різні легальні визначення. Тому, перш за все, необхідно врахувати ці розбіжності у випадку остаточного прийняття Закону «Про віртуальні активи».

Зазначимо, що загалом відмова від використання терміну криптовалюта у правовому регулюванні діяльності щодо фінансових віртуальних активів можна оцінити позитивно. Про це свідчить міжнародний досвід відмови від поняття «криптовалюти» та перехід до поняття «криптоактиви». Наприклад, у роз'ясненні Центрального банку Великобританії зазначається, що термін «криптоактиви» використовується замість поняття «криптовалюти» задля того, щоб підкреслити відмінність криптовалют від фіатної валюти та нагадати про те, що криптоактиви мають відмінний від грошей характер [21], однак варто враховувати, що поняття «віртуальні активи» може бути занадто широким для позначення криптовалют, токенів та інших цифрових фінансових активів, адже у світі

дедалі активніше дискутується питання про так звану «віртуальну власність» або знову ж таки, віртуальні активи, які охоплюють не лише фінансову сферу, але й інші об'єкти з віртуального простору, що мають економічну цінність [22]. Так, слушною видається пропозиція розрізняти у складі віртуальних активів віртуальних валют (криптовалют), віртуальних товарів (нематеріальних об'єктів, що купуються в соціальних мережах, онлайн іграх тощо), віртуальних токенів (цифрових аналогів цінних паперів) [23] та інших видів цифрових активів. Тому розробникам законопроекту «Про віртуальні активи» варто визначитись із термінологією, що використовується. Якщо цей законопроект переслідує мету регулювання не будь-яких потенційних віртуальних активів, а лише сферу криптовалют та токенів, доцільніше було б використовувати термін «фінансові віртуальні/цифрові активи» або «криптоактиви».

Висновки. Протягом існування криптовалют в Україні були зроблені численні спроби визначитись із підходом до правового регулювання їх обігу. В ході цих спроб істотно змінювалося визначення поняття криптовалюта, використовувалася різна термінологія для їх позначення, висловлювалися різні позиції щодо їх класифікації. Така ситуація не дивує, адже складність правової природи криптовалюти та її надзвичайна популярність обумовлюють необхідність виваженого підходу до правового регулювання відносин, які складаються з приводу криптовалют та інших віртуальних активів.

На поточний момент варто позитивно оцінити відмову від використання терміну «криптовалюта», адже у світі наразі складається практика використання категорії «криптоактиви», яка за своєю сутністю є ширшою та включає в себе категорію криптовалют, однак і використання терміну «віртуальні активи» для врегулювання відносин щодо криптовалют є невдалим, оскільки знову ж таки, у світі поняття «віртуальні активи» використовується для позначення не лише криптовалют, але й інших видів цифрового майна. Слід зазначити, що при визначенні правових рамок для регулювання обігу криптоактивів (віртуальних активів) в Україні вкрай важливо враховувати існування різних видів таких і активів і передбачити спеціальний правовий режим для кожного з них. З метою визначення специфіки правового регулювання, пропонується виділяти такі види криптоактивів:

1) криптовалюти як такі (як загальна категорія криптовалют типу біткоїн, лайткоїн та інші), що не посвідчують прав вимоги;

2) токени, які посвідчують певні права вимоги та за своєю сутністю є своєрідним аналогом цінних паперів.

Окремо слід розглянути можливість та особливості правового регулювання інших віртуальних активів, які є відмінними від криптовалют за своєю природою, як-от так звані цифрові споживчі активи або utility-токени які по суті є цифровим відображенням програм накопичення бонусів або винагород для споживачів, що надають мож-

ливості доступу до певного продукту чи послуги, але не підлягають обміну на фіатні гроші (різноманітні електронні мілі, бонусні бали тощо). Поряд із ними нагальною стає необхідність виокремлення специфічних віртуальних активів, що використовуються на онлайн-ігрових платформах. Останні не є доцільним регулювати у рамках нормативного акта, спрямованого на визначення правового режиму обігу криптоактивів з огляду на їх відмінну правову природу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ні гроші, ні валюта: НБУ розповів про статус біткойна в Україні. *Obozrevatel*. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/finance/ni-groshti-ni-valyuta-nbu-rozpoviv-pro-status-bitkoynu-v-ukraini.htm>
2. Українці привлекли \$100 млн за счет размещения криптовалют. Ліга. Финанси. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/ukraintsy-privlekli-100-mln-za-schet-razmescheniya-kriptovalyut>
3. The 2020 Global Crypto Adoption Index: Cryptocurrency is a Global Phenomenon. *Chinalysis*. URL: <https://blog.chinalysis.com/reports/2020-global-cryptocurrency-adoption-index-2020>.
4. Некіт К.Г. Криптовалюти та віртуальні активи: термінологічні розбіжності у підходах до правового регулювання та їх значення. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Харків, 21 травня 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 175–178.
5. Некіт К.Г. Правовий статус криптовалют в Україні та у світі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 40–42. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/12.pdf.
6. Некіт К.Г. Світові підходи до визначення правового статусу криптовалют. *Часопис цивілістики*. 2018. № 29. С. 100–106.
7. Про обіг криптовалют в Україні : Законопроект. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
8. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні : Законопроект. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні): Законопроект. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62816
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами: Законопроект. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67423.
11. Про віртуальні активи: Законопроект. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110
12. Про токенизовані активи та криптоактиви: Законопроект. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70353.
13. Спіфанова Н. Криптовалюта: товар, засіб платежу, можливо, об'єкт інтелектуальної власності? *Юридична газета*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/kriptovalyuta-tovar-zasib-platvezhu-mozhlivo-obekt-intelektualnoyi-vlasnosti.html>.
14. Программный код. *Академик*. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1107559>
15. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.
16. Что такое биткойн простыми словами: еще одна электронная валюта или деньги нового поколения? *Bitcoin-zone*. URL: <http://bitcoin-zone.ru/chto-takoe-bitkoin/>
17. Усоський В. Криптовалюта как техногенный миф. *Банкаускі веснік*. 2019. № 4. С. 35–48. URL: <https://www.nbrb.by/bv/articles/10620.pdf>
18. Некрасов В. Квартиру за токени: Україна за крок від легалізації криптовалют і віртуальних активів. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/12/7/668873/>
19. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831>
20. FATF. Guidance for a risk-based approach. Virtual assets and virtual asset service provider. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/RBA-VA-VASPs.pdf>
21. Bank of England. What is cryptoassets (cryptocurrencies)? URL: <https://www.bankofengland.co.uk/knowledgebank/what-are-cryptocurrencies>
22. Некіт К.Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. №32. С. 86–92.
23. Овчаренко А.С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202.

Некіт Катерина Георгіївна

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ (КРИПТОВАЛЮТ) В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню змін у підходах до визначення поняття та правової природи криптовалют в Україні й аналіз сучасного стану правового регулювання обігу криптовалют (які нині вводяться у цивільний обіг як категорія віртуальних активів). Необхідність такого дослідження пояснюється тим, що підходи до правового регулювання відносин, що виникають із приводу криптовалют, постійно змінюються.

У статті досліджено законопроекти, у яких приймалися спроби врегулювати обіг криптовалют у період з 2017 по 2020 роки. Зокрема, аналізуються підходи до визначення поняття криптовалют у Проектах Законів «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183 від 6 жовтня 2017 р., «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» № 7183-1 від 10 жовтня 2017 р., «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 від 30 жовтня 2017 р., «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» № 2461 від 15 листопада 2019 р., «Про віртуальні активи» № 3637 від 11 червня 2020 р., «Про токенизовані активи та криптоактиви» № 4328 від 05 листопада 2020 р. Особлива увага звертається на термінологію, що використовується у різних законопроектах, спрямованих на врегулювання обігу криптовалют. Адже питання термінології є важливим з точки зору розуміння того, що саме є предметом правового регулювання. З цієї точки зору позитивно оцінюється відхід від використання терміну «криптовалюта», однак і перехід до поняття «віртуальні активи» видається не дуже вдалим. Аналіз світової практики приводить до висновку, що категорія «віртуальні активи» може бути занадто широкою для правового регулювання обігу криптовалют, оскільки складається практика охоплення категорією «віртуальні активи» різноманітних видів цифрового майна, а не лише криптовалют. З урахуванням зазначеного, доцільніше використовувати термін «криптоактиви» та врахувати існування різних видів таких активів і передбачити спеціальний правовий режим для кожного з них.

З метою визначення специфіки правового регулювання, пропонується розрізняти такі види криптоактивів, як криптовалюти як такі (загальна категорія криптовалют типу біткоїн, лайткоїн та інші), що не посвідчують прав вимоги та токени, які посвідчують певні права вимоги та за своєю сутністю є своєрідним аналогом цінних паперів. Окремо слід розглянути можливість та особливості правового регулювання інших віртуальних активів, які є відмінними від криптовалют за своєю природою.

Ключові слова: криптовалюта, криптоактиви, віртуальні активи, цифрове майно, цифрова річ, токен.

Nekit Kateryna

DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF VIRTUAL ASSETS (CRYPTOCURRENCY) IN UKRAINE

The article is devoted to the study of changes in approaches to defining the concept and legal nature of cryptocurrencies in Ukraine and analysis of the current state of legal regulation of cryptocurrencies (which are currently being implemented into civil circulation as a category of virtual assets). The need for such a study is explained by the fact that approaches to the legal regulation of relations arising from cryptocurrencies are constantly changing.

The article examines the bills in which attempts to regulate the circulation of cryptocurrencies in the period from 2017 to 2020 were made. In particular, approaches to defining the concept of cryptocurrencies in the Draft Laws "On the circulation of cryptocurrency in Ukraine" № 7183 of October 6, 2017, "On stimulating the market of cryptocurrencies and their derivatives in Ukraine" № 7183-1 of October 10, 2017, "On Amendments to the Tax Code of Ukraine (to stimulate the market of cryptocurrencies and their derivatives in Ukraine)" № 7246 of October 30, 2017, "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and some other laws of Ukraine on taxation of cryptocurrency transactions" № 2461 of November 15, 2019, "On Virtual Assets" № 3637 of June 11, 2020, "On Tokenized Assets and Crypto Assets" № 4328 of November 5, 2020. Special attention is paid to the terminology used in various bills aimed at regulating circulation of cryptocurrency. After all, the question of terminology is important in terms of understanding what exactly is the subject of legal regulation. From this point of view, the departure from the use of the term "cryptocurrency" is positively assessed, however, the use of the concept "virtual assets" cannot be estimated positively. Analysis of world practice leads to the conclusion that the category of "virtual assets" may be too broad for the legal regulation of cryptocurrencies, as there is a practice of using the category of "virtual assets" for various types of digital property, not just cryptocurrencies. In view of the above, it is more appropriate to use the term "cryptocurrencies", taking into account the existence of different types of such assets and provide a special legal regime for each of them.

In order to determine the specifics of legal regulation, it is proposed to distinguish such types of cryptoassets as cryptocurrencies as such (general category of cryptocurrencies such as bitcoin, litecoin and others), which do not certify claims and tokens that certify certain rights and, in their essence, could be considered as the analogue of securities. Consideration should be given to the possibility and features of legal regulation of other virtual assets that are different from cryptocurrencies in nature.

Key words: cryptocurrency, cryptoassets, virtual assets, digital property, digital thing, token.